

ΔΗΜΗΤΡΑ ΓΚΕΦΟΥ-ΜΑΔΙΑΝΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΑ

Από τον Εθνογραφικό Ρεαλισμό
στην Πολιτισμική Κριτική

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

κοινωνική. Αποτέλεσμα της κρίσης αυτής ήταν αφενός να αμφισβητηθεί η αξιοπιστία της ανθρωπολογίας, αλλά και μέσα από την αμφισβήτηση αυτή να δοκιμαστούν νέες εκδοχές της έννοιας του πολιτισμού. Αυτό που καθιστά την έννοια του πολιτισμού εξαιρετικά σημαντική για τους ανθρωπολόγους σήμερα είναι το γεγονός ότι, μέσα από τις κριτικές και τις αμφισβητήσεις που δέχτηκε ο όρος σε ό,τι αφορά την προέλευση, τους ποικίλους ορισμούς και τα πεδία εφαρμογής του, αναθεωρήθηκε και επαναπροσδιορίστηκε ολόκληρη η ανθρωπολογική θεωρία και πρακτική.

Οι αντιπαραθέσεις αυτές, που άρχισαν τον περασμένο αιώνα και αναζωπυρώθηκαν κατά τις κρίσιμες δεκαετίες του 1950 και του 1960, έχουν επηρεάσει σημαντικά την ταυτότητα της ανθρωπολογίας μέχρι σήμερα και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τα σύνορα με γειτονικούς και συναφείς επιστημονικούς χώρους, που χρησιμοποιούν ως βασικό εργαλείο της ανάλυσής τους την έννοια του πολιτισμού (πολιτισμικές σπουδές, επικοινωνία και μέσα μαζικής ενημέρωσης, εκπαίδευση, κινηματογράφος, συγκριτική λογοτεχνία, ψυχανάλυση, για να αναφερθούμε σε μερικούς μόνο από αυτούς). Η σταδιακή αλλά μεγάλη ανάπτυξη των επιστημονικών αυτών χώρων θέτει νέα, κάθε φορά, ζητήματα για την ανθρωπολογία, τα οποία, συνδυαζόμενα με τις ανησυχίες και τις αμφισβητήσεις στο εσωτερικό του κλάδου, οδηγούν σε νέες επεξεργασίες και προοπτικές.

Χωρίς αμφιβολία, είναι απαραίτητο για έναν επιστημονικό κλάδο να έχει διασαφηνίσει τους όρους που χρησιμοποιεί ως αναλυτικά εργαλεία. Αυτό που φαίνεται να έχει σημασία, στην περίπτωση του πολιτισμού ειδικότερα, δεν είναι τόσο το να τον ορίσουμε –εγχείρημα δύσκολο ούτως ή άλλως, όπως θα φανεί στην πορεία του έργου αυτού– όσο το να αποκαλύψουμε το εύρος και την επικάλυ-

ψη των νοημάτων ανάμεσα στις διάφορες εκδοχές του όρου στις ποικίλες ιστορικές, γεωγραφικές και κοινωνικές συνθήκες του. Μία από τις αιτίες της ασάφειας του όρου θεωρείται η συχνή αλληλεπικάλυψή του με τον όρο «Πολιτισμός» (civilization), γεγονός που δημιουργεί εννοιολογική σύγχυση. Γι' αυτό και είναι απαραίτητη μια προκαταρκτική, έστω και σχηματική, διασαφήνιση των όρων πολιτισμός (culture) και «Πολιτισμός» (civilization), ώστε να καθοριστούν οι όροι της συζήτησης που θα ακολουθήσει.

Παρόσο, θα πρέπει να διευκρινιστεί από την αρχή ότι το εγχείρημα θα έχει ελλειπτικό χαρακτήρα, αφενός γιατί μια αναλυτική ιστορική προσέγγιση των εννοιών «Πολιτισμός» (civilization) και πολιτισμός (culture) θα αποτελούσε από μόνη της αντικείμενο ενός ξεχωριστού βιβλίου· αφετέρου, η εξέλιξη των εννοιών αυτών, από το 18ο αιώνα και εντεύθεν, συνδέεται αναπόσπαστα με την πορεία άλλων εννοιολογικών κατασκευών, όπως για παράδειγμα της «κοινωνίας» και της «οικονομίας», γεγονός που καθιστά την εικόνα δυναμική και ακόμη πιο πολύπλοκη (Williams 1989 [1961]).

Culture εναντίον civilization: έννοιες και περιεχόμενο

Ο όρος «Πολιτισμός» (civilization), αντλώντας από το γενικό πνεύμα του Διαφωτισμού του 18ου αιώνα που έδινε έμφαση στην προοδευτική ανάπτυξη ολόκληρης της ανθρωπότητας, χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα τελικό στάδιο και ένα ανώτερο επίπεδο οργάνωσης της κοινωνικής ζωής (Williams [1976] 1988:58). Είναι επίσης συνυφασμένος με την εμφάνιση και την ανάπτυξη των πό-

λεων, με τη διαδικασία δηλαδή της αστικοποίησης και το συνακόλουθο καταμερισμό εργασίας σε εξειδικευμένες λειτουργίες. Έτσι, όταν οι ανθρωπολόγοι αναφέρονται σε έναν «Πολιτισμό», συνήθως παραπέμπουν σε δύο ιστορικοπολιτικά φαινόμενα: την εμφάνιση του έθνους-κράτους και την ανάπτυξη των πολιτισμικών και καλλιτεχνικών παραδόσεων που συνοδεύουν τις κοινωνίες με τη συγκεκριμένη πολιτική οργάνωση (πρβλ. Seymour-Smith 1986: 38). Ο όρος *civilization* άλλωστε προέρχεται από το λατινικό ουσιαστικό *civis* (πολίτης) και το επίθετο *civil* από το λατινικό *civilis* (πολιτικός), εξ ου και *civil society* (κοινωνία των πολιτών) (Williams [1976] 1988:57).

Στο εξελικτικό σχήμα της ανθρωπολογίας του 19ου αιώνα ο «Πολιτισμός» εθεωρείτο το στάδιο που εξασφάλιζε την ορθολογική σκέψη και αποτελούσε το στάδιο που διαδεχόταν τη βαρβαρότητα. Κατά την άποψη των εξελικτιστών ανθρωπολόγων της εποχής, όπως ο Lewis Henry Morgan² και ο Βικτοριανός Sir E.B. Tylor, η έννοια του «Πολιτισμού» βρισκόταν στο ίδιο συνεχές με τις έννοιες φυλή (*race*) και νοημοσύνη. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, ορισμένες φυλές (ράτσες) θεωρούνταν ότι ήταν περισσότερο πρωτόγονες από άλλες και επομένως πιο κοντά στο ζωικό βασίλειο ως προς τη σωματική τους διάπλαση, τη διανοητική τους ικανότητα και την ηθική τους ανάπτυξη. Η θεωρία αυτή αξιολογούσε κάθε φυλή έχοντας ως μέτρο σύγκρισης ένα υποθετικά ανώτερο μοντέλο κοινωνίας, το

2. Σύμφωνα με τον L.H. Morgan, οι κοινωνίες διακρίνονταν σε τροφουσυλλεκτικές, αγροτικές και σύνθετες, και παρέπεμπαν σε τρία αντίστοιχα στάδια: της αγριότητας, της βαρβαρότητας και του «Πολιτισμού». Αυτό το σχήμα επηρέασε στη συνέχεια τη μαρξιστική εξελικτική προσέγγιση του F. Engels (βλ. *Η Καταγωγή της Οικογένειας, της Ατομικής Ιδιοκτησίας και του Κράτους* 1966 [1891]),

ημιοευρωπαϊκό, ένα μοντέλο αξιολόγησης με το οποίο συμφωνούσε και η θεωρία της διάχυσης.

Έτσι, αυτή την περίοδο, ο όρος *civilization* έχει κυρίως περιγραφική και άκρως αξιολογική σημασία και αναφέρεται στις «Μεγάλες Πολιτιστικές Παραδόσεις» και στον «Υψηλό Πολιτισμό» ορισμένων περιοχών της γης, όπως η Αίγυπτος, η Μεσοποταμία, η Αρχαία Ελλάδα, η Βόρειος Αμερική και η Κεντρική Αμερική. Οι περιοχές αυτές, που θεωρούνταν «πρωταρχικά κέντρα “Πολιτισμού”» με αναπτυγμένη αρδευτική γεωργία, γραφή και σύνθετη οργάνωση σε πόλεις, μετέδωσαν, σύμφωνα με τη θεωρία της διάχυσης, τα ουσιαστικά αυτά στοιχεία του «Πολιτισμού» σε όλο τον υπόλοιπο κόσμο.

«Πολιτισμός», όμως, σήμαινε και «εκπολιτισμός», έννοια που σαφώς συνδέεται με την προηγούμενη και η οποία παραπέμπει στην παραδοχή ότι ορισμένοι λαοί ή ανθρώπινα σύνολα χρειάζονταν βοήθεια προκειμένου να κατακτήσουν ένα ορισμένο στάδιο εξέλιξης, αυτό του «Πολιτισμού». Στο στάδιο αυτό μπορούσαν να οδηγηθούν μόνο από όσους το είχαν ήδη κατακτήσει, δηλαδή από τους λευκούς Ευρωπαίους και Βορειοαμερικανούς. Έτσι, για μια ορισμένη περίοδο κατά το 19ο αιώνα, στην Αγγλία, για παράδειγμα, ο όρος «Πολιτισμός» ήταν συνηθισμένος (πράγμα που εν μέρει εξακολουθεί να ισχύει και σήμερα) με την κοινωνική ευταξία, την οργανωμένη γυμναστική (επιστήμη αργότερα), τους «εκλεπτυσμένους τρόπους συμπεριφοράς» (*manners*), καθώς και την πρόοδο και είναι η πρώτη φορά τότε που αποδίδονται στην έννοια αυτή ορισμένες αρνητικές ιδιότητες.³

3. Στο δοκίμιό του για τον S.T. Coleridge, ο Βρετανός φιλόσοφος του 19ου αιώνα John Stuart Mill απαριθμεί τόσο τις θετικές

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά του «Πολιτισμού» προϋπέθεταν την κατάκτηση μιας ορισμένης εξελικτικής βαθμίδας μέσα από συγκεκριμένες ιστορικές διαδικασίες. Η προϋπόθεση αυτή, που πηγάζει από τον ορθολογισμό του Διαφωτισμού, παραπέμπει σε μια «κτητική» αντίληψη της ιστορίας, μιας ιστορίας την οποία μόνον ορισμένοι κατέχουν και άρα μπορούν να τη μεταλαμπαδεύσουν και στους «άλλους» που τη στερούνται (Lévi-Strauss 1952, πρβλ. Αποστολίδου 1994:73).

Ο όρος πολιτισμός (culture), από την άλλη πλευρά, παραπέμπει σε μια αναλυτική και όχι περιγραφική κατηγορία της ανθρωπολογίας που έχει χρησιμοποιηθεί για να εξετάσει μορφές και πρότυπα ανθρώπινης συμπεριφοράς σε διαφορετική κάθε φορά συνάφεια. Με αυτή την έννοια μιλούμε για πολλούς και διαφορετικούς πολιτισμούς. Παρά τους αντιθετικούς και συχνά αντικρουόμενους λόγους που έχουν διατυπωθεί για την έννοια πολιτισμός, έχει υποστηριχθεί ότι υπάρχει μια κοινή βάση στην παραδοχή της οποίας συγκλίνουν οι περισσότεροι από τους μελετητές. Σύμφωνα με αυτή την παραδοχή, ο πολιτισμός αποτελείται από δεδομένα και αλληλένδετα πρότυπα παραδόσεων, τα οποία μεταβιβάζονται στο χώρο και το χρόνο μέσω μη βιολογικών μηχανισμών που βασίζονται στη γλωσσική αλλά και στη μη γλωσσική ικανότητα του αν-

ιδιότητες του «Πολιτισμού» (πολλαπλασιασμός των υλικών ανέσεων, ανάπτυξη και διάδοση της γνώσης, εξαφάνιση των δεισιδαιμονιών, εκλέπτυνση των τρόπων συμπεριφοράς, μείωση των πολέμων και των προσωπικών έριδων, σταδιακή μείωση της τυραννίας των δυνατών έναντι των αδυνάτων), όσο και τις αρνητικές (περιορισμός της ελευθερίας, δημιουργία τεχνητών αναγκών, μονοτονία, καθώς και αύξηση των ανισοτήτων και της φτώχειας) (στο R. Williams [1976] 1988:58 και [1958] 1993:50-52).

θρώπου να χρησιμοποιεί σύμβολα (Kaplan 1968:22, 31). Και' άλλους, στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών και σε μια γενική του έννοια, ο όρος πολιτισμός αναφέρεται στο σώμα των εκμαθημένων συμπεριφορών και χαρακτηριστικών μιας κοινωνίας που κληροδοτούνται από τη μία γενιά στην άλλη με κοινωνικό τρόπο (πρβλ. D'Andrade 1984).

Με βάση αυτή την παραδοχή, ο όρος χρησιμοποιείται άλλοτε για να περιγράψει μια αυτόνομη πληθυσμιακή ομάδα που διακρίνεται για τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της και την κοινή της παράδοση – έννοια που προσεγγίζει αυτή της κοινωνίας – και άλλοτε για να αναφερθεί σε ένα σύστημα αξιών, ιδεών και συμπεριφορών που συνδέονται με μια κοινωνική ή μια εθνο-πολιτισμική ομάδα (όπως, για παράδειγμα, ο πολιτισμός των Γαϊγγάνων ή των Πομάκων) (πρβλ. Seymour-Smith 1986: 88). Ο όρος, όπως θα δούμε στη συνέχεια, χρησιμοποιείται ακόμη για να περιγράψει την κοινωνική εκείνη διαδικασία η οποία δημιουργεί «συγκεκριμένους και ιδιαίτερους [διαφορετικούς] κάθε φορά τρόπους ζωής».

Εν την ιστορική τους διάσταση οι δύο έννοιες – civilization και culture – άλλοτε ταυτίστηκαν, άλλοτε πάλι αντιπαράτέθηκαν με διαφορετικούς κάθε φορά όρους [και τρόπους] και σε ποικίλα κοινωνικο-ιστορικά και γεωγραφικά πλαίσια. Στη Γαλλία, την Αγγλία και τη Γερμανία, για παράδειγμα, όπου έχει μελετηθεί η εξέλιξη των εννοιών αυτών, η πορεία τους ήταν διαφορετική (Williams [1976] 1988:58, 90-91).

Ποσό, παρά τις διαφορές αυτές, θα μπορούσε να υποστηριχθεί κανείς ότι, γενικά, όσο η ανθρωπολογία απομακρυνόταν από τον εξελικτισμό του 19ου αιώνα, τόσο και η έννοια cultures (πολιτισμοί) απομακρυνόταν από

αυτήν του ενός και μοναδικού «Πολιτισμού» (civilization).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι ενώ οι δύο αυτές έννοιες διαφέρουν σαφώς η μία από την άλλη, υπάρχουν μερικές αλληλεπικαλύψεις και ασάφειες που χρειάζεται να διευκρινιστούν. Οι ασάφειες αυτές οφείλονται στο γεγονός ότι ο όρος «Πολιτισμός» (civilization) αποτελεί μια ιδεολογικά φορτισμένη έννοια που εξακολουθεί να ασκεί επιρροή στην ανθρωπολογία, η οποία ξεκίνησε εν μέρει με τέτοιες καταβολές. Ορισμένα στοιχεία, άλλωστε, που προέρχονται από τις πρώιμες εκδοχές του όρου αυτού, και τα οποία συνδέονται με μια ορθολογική αντίληψη της κοινωνίας, εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι σήμερα. Επιπλέον, αρκετές από τις απόψεις των εξελικτιστών θεωρούνται ακόμη πολύτιμες από ορισμένους ερευνητές (Ingold 1986, Friedman και Rowlands 1977).⁴ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Tim Ingold, μολονότι οι απαντήσεις των εξελικτιστών ήταν συχνά λανθασμένες, οι ερωτήσεις που έθεταν ήταν πάντοτε σωστές (Ingold 1986:12). Επίσης, στη σύγχρονη εκδοχή του ο όρος «Πολιτισμός», παρότι συνεχίζει γενικά να αναφέρεται σε ένα ανώτερο επίπεδο κοινωνικής οργάνωσης, χρησιμοποιείται και με επιθετικούς προσδιορισμούς, όπως «δυτικός Πολιτισμός» (western civilization), «μοντέρνος Πολιτισμός» (modern civilization), «βιομηχανικός Πολιτισμός» (industrial civilization), «τεχνολογικός Πολιτισμός» (technolo-

4. Στο γνωστό τους κείμενο, "Notes towards an epigenetic model of the evolution of civilization" (1977), οι Jonathan Friedman και Michael Rowlands, ερευνητές με μαρξιστικό προσανατολισμό, επεξεργάζονται ένα μοντέλο εξελικτιστικής έμπνευσης για την κοινωνική οργάνωση.

gical civilization), και αυτή η πλουραλιστική διάσταση του όρου προσεγγίζει περισσότερο το νόημα της έννοιας culture (Williams [1976] 1988:59).⁵

Στο βαθμό πάντως που οι ανθρωπολογικές θεωρίες, ρητά ή άρρητα, θεωρούν το «δυτικό πολιτισμό» «ανώτερο», περισσότερο σύνθετο και μοντέρνο, η έννοια του «Πολιτισμού» (civilization) συνεχίζει να ασκεί επίδραση σε αυτήν των πολιτισμών (cultures). Έτσι η δεύτερη έννοια αποτελεί απισχνωμένη εκδοχή της πρώτης.

Είναι επομένως φανερό ότι στις σύγχρονες εκδοχές τους οι όροι culture και civilization, παρά τις σαφείς διαφορές τους, εξακολουθούν αναπόφευκτα να δανείζονται και να μοιράζονται ορισμένα στοιχεία. Το γεγονός εξάλλου ότι γνωρίζουμε, με σχετική επάρκεια, την εξέλιξη των όρων σε ορισμένες μόνο γλώσσες του κόσμου καθιστά την εικόνα περισσότερο σύνθετη. Πιθανώς, οι σημασίες τους να περιπλέκονται ακόμη περισσότερο σε άλλες γλώσσες, όπως για παράδειγμα στην ελληνική, όπου μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει μια συστηματική και ολοκληρωμένη ανάλυση των χρήσεων και της εξέλιξής τους. Δεν γνωρίζουμε, για παράδειγμα, τον τρόπο με τον οποίο οι έννοιες αυτές συνδέονται με την ίδρυση νέου έθνους-κράτους το 19ο αιώνα, τη συσχέτισή τους με τον αρχαίο ελληνικό και βυζαντινό «Πολιτισμό», καθώς και με τις ποικίλες εθνοτικές ταυτότητες στον ελληνικό χώρο.

Η παραπάνω συνοπτική παρουσίαση αποτελεί το περίγραμμα μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν οι εκδοχές των δύο αυτών εννοιών. Για να παρακολουθήσουμε όμως τις

5. Η πλουραλιστική αυτή διάσταση αντλεί κατά πάσα πιθανότητα από την πληθυντική εκδοχή του όρου «Πολιτισμός» (civilizations) στη Γαλλία του 18ου αιώνα.

ποικίλες ταξινομήσεις και τους μετασχηματισμούς της έννοιας πολιτισμός (culture) στις ανθρωπολογικές κυρίως εκδοχές της που μας απασχολούν εδώ, είναι απαραίτητο να τις τοποθετήσουμε σε ένα πιο συγκεκριμένο ιστορικο-πολιτικό πλαίσιο. Η ανάλυση δεν φιλοδοξεί να εξαντλήσει το ζήτημα, αλλά απλώς να προσδιορίσει τα στοιχεία εκείνα των πρώιμων εκδοχών του όρου πολιτισμός (culture) που ισχύουν μέχρι σήμερα. Και εκεί θα στραφούμε στη συνέχεια.

Το «πνεύμα των ανθρώπων»: από τον Herder στον Boas

Η ιστορία της χρήσης του όρου πολιτισμός (culture) μοιάζει με μακρύ και επίπονο ταξίδι προς αναζήτηση ορισμού. Η έννοια αυτή ενέχει ένα παράδοξο: από τη μια μεριά παρουσιάζει ανθεκτικότητα στη χρήση της ως αναλυτικής κατηγορίας στην ανθρωπολογία, από την άλλη όμως, παρά τις προσπάθειες που έχουν γίνει για τη διασαφήνισή της, εμφανίζει κάποια ρευστότητα και αοριστία. Ο πολιτισμός ως έννοια μοιάζει να είναι ευρύς και περιεκτικός, γι' αυτό και μοιάζει ταυτόχρονα ασαφής και ευμετάβολος.

Ο λατινικής καταγωγής σύνθετος αυτός όρος (culture),⁶ με πολλές και διαφορετικές αρχικά σημασίες, χρησι-

6. Η πρώτη χρήση του όρου culture ανιχνεύεται πολύ νωρίς, κατά το 15ο αιώνα, ως cultura στα λατινικά, με καταγωγή από το λατινικό ρήμα colere (καλλιεργώ). Χρησιμοποιήθηκε πρώτα από τους Γάλλους, οι οποίοι τον μετέδωσαν στους Άγγλους και τους Γερμανούς, για να αποδώσει έννοιες που συγγενεύουν ετυμολογικά με τους όρους «καλλιέργεια», «γεωργία» και «κηπευτική» – έννοιες

μοποιήθηκε πρώτα στη γαλλική γλώσσα (παλαιότερα ως *couture* και αργότερα ως *culture*) και μετέπειτα στην αγγλική και γερμανική για να προσδιορίσει τη «διαδικασία ανάπτυξης» – καλλιέργεια φυτών και εκτροφή ζώων. Από τη χρήση αυτή επεκτάθηκε κατά το 18ο αιώνα στην έννοια, εκ μεταφοράς πλέον, της «καλλιέργειας του ανθρώπινου πνεύματος». Η μεγάλη αλλαγή συνέβη περί το τέλος του ίδιου αιώνα στα γερμανικά, όπου ο όρος *cultur* ή *kultur* μετεξελίχθηκε σε ουσιαστικό που σήμαινε τη διαμόρφωση ενός ξεχωριστού «πνεύματος» που χαρακτήριζε τον τρόπο ζωής ενός συγκεκριμένου λαού. Από τα γερμανικά ο όρος πέρασε, με αυτή τη σημασία πλέον, και στην αγγλική γλώσσα (Williams 1981:10).

Ο Raymond Williams υποστηρίζει ότι οι σύγχρονες εκδοχές του πολιτισμού (culture) εντάσσονται σε τρεις ευρείες κατηγορίες ενεργητικής χρήσης του όρου, που σε μεγάλο βαθμό ισχύουν μέχρι σήμερα, και προτείνει αντίστοιχους ορισμούς: (α) ο πολιτισμός ορίζεται κατ' αρχάς ως εν γένει διανοητική, πνευματική και αισθητική διαδικασία ανάπτυξης, όπως για παράδειγμα «ένα πολιτισμένο, καλλιεργημένο άτομο» ή ένα άτομο με «κουλτούρα».

με κοινό παρονομαστή «τη διαδικασία» ή «το μέσο για ανάπτυξη». Με αυτή την έννοια χρησιμοποιείται στη Βιολογία και τη Μικροβιολογία σήμερα (κατάλληλο περιβάλλον –culture– για ανάπτυξη μικροοργανισμών στο εργαστήριο) (Williams 1981:10-11).

Σύμφωνα με τον Raymond Williams, ο όρος αποτελεί μία από τις δύο-τρεις, συνολικά περισσότερο πολύσημες λέξεις στην αγγλική γλώσσα. Η χρήση του όρου με ανθρωπολογικές εκδοχές είναι γνωστή στις σκανδιναβικές και στις γερμανικής προέλευσης γλώσσες, καθώς και σε ορισμένες σλαβικές, αλλά κυρίως με την έννοια της παιδείας και της τέχνης ή με την έννοια της εν γένει ανθρώπινης ανάπτυξης, όπως είναι και στα γαλλικά και τα ιταλικά (Williams [1958] 1993:87-93).

Η εκδοχή αυτή του πολιτισμού αναπτύχθηκε και ισχύει από το 18ο αιώνα. (β) Ο πολιτισμός ορίζεται επίσης ως τέχνες, ως όρος δηλαδή που περιγράφει τα έργα και τις πρακτικές συγκεκριμένων καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων (όπως στη μουσική, τη λογοτεχνία, τη ζωγραφική, τη γλυπτική, το θέατρο, τον κινηματογράφο). Ο ορισμός αυτός επικράτησε πολύ αργότερα (τέλος του 19ου, αρχές του 20ού αιώνα), και παρά την αργοπορημένη εισαγωγή του φαίνεται ότι στο ευρύ κοινό είναι ο επικρατέστερος (Williams 1981:11 και [1976] 1988:90). (γ) Σε μια τρίτη εκδοχή, που μας απασχολεί περισσότερο εδώ, ο πολιτισμός ορίζεται ως «συνολικός και ιδιαίτερος τρόπος ζωής μιας ομάδας ανθρώπων, ενός λαού ή μιας συγκεκριμένης περιόδου» με βάση ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά. Αυτό, κατά τον R. Williams, συνιστά και την περίφημη ιδιοποίηση της έννοιας του πολιτισμού από την ανθρωπολογία, σύμφωνα με την οποία ο πολιτισμός (culture) αποτελεί τη θεωρία εκείνη της κοινωνικής διαδικασίας η οποία δημιουργεί συγκεκριμένους και διαφορετικούς κάθε φορά «τρόπους ζωής» (Williams [1961] 1989). Η εκδοχή αυτή δεν αναφέρεται μόνο στο σταθερό σύστημα αξιών κάθε ανθρώπινης ομάδας, αλλά και στις αξίες και τα νοήματα που είναι καθημερινά, ρευστά και εφήμερα· αναφέρεται δηλαδή σε ένα συνολικό «τρόπο ζωής» που περιλαμβάνει τόσο το θεσμικό όσο και το μη θεσμικό πλαίσιο. Εδώ συμπεριλαμβάνεται και η διαδικασία απόκτησης των πολιτισμικών χαρακτηριστικών.⁷ Η τρίτη αυτή εκδοχή άρχισε να

7. Αξίζει να σημειωθεί ότι το σημαντικό επίθετο cultural (πολιτισμικός) απαντάται για πρώτη φορά σε κείμενα του 1870 και η χρήση του διαδίδεται κατά την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα (Williams [1976] 1988:92).

διαμορφώνεται από το τέλος του 18ου αιώνα αρχικά στη Γερμανία και συνάντησε πολλές αντιστάσεις ώσπου να γίνει αποδεκτή (Williams [1976] 1988:90-91).

Περισσότερο όμως δημοφιλής ορισμός για τον πολιτισμό είναι αναμφισβήτητα αυτός του Βρετανού ανθρωπολόγου Sir Edward Barnett Tylor (1871), ορισμός που επικράτησε για μεγάλο χρονικό διάστημα επισκιάζοντας όλους τους άλλους.⁸ Ο πολυσυζητημένος αυτός ορισμός, στοιχεία του οποίου χρησιμοποίησαν πολλοί ερευνητές στη συνέχεια και μέχρι σήμερα, συμπεριλαμβάνει όλα όσα μαθαίνουν οι άνθρωποι ως μέλη μιας κοινωνίας:

«Culture ή civilization, υπό την ευρεία εθνογραφική έννοια, είναι εκείνο το σύνθετο όλον το οποίο περιλαμβάνει γνώσεις, δοξασίες, τέχνες, κανόνες ηθικής, νόμους, έθιμα και οποιεσδήποτε άλλες ικανότητες και συνήθειες αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας» (Freilich 1972α:3).

Ο ορισμός αυτός του E.B. Tylor κυριάρχησε ως ο «κλασικός» ορισμός για τον πολιτισμό στην ανθρωπολογία μέχρι τις δεκαετίες του 1940 και 1950 (Kroeber και Kluckhohn 1963 [1952]). Σύμφωνα όμως με ορισμένους ερευνητές, δεν θεωρείται ο πιο δόκιμος ορισμός γιατί πολύ συχνά έχει δημιουργήσει εννοιολογικά προβλήματα. Έχει υποστηριχθεί μάλιστα ότι ο όρος πολιτισμός, όπως ορίστηκε από τον E.B. Tylor, «συσκοτίζει περισσότερο παρά αναδεικνύει την έννοια του πολιτισμού» (Geertz 1973α:4). Ο παραπάνω ορισμός έμοιαζε εκ πρώτης όψεως να εστιάζεται σε μικρότερα σύνολα που χαρακτηρίζονταν από ομοιομορφία (forms of culture). Ουσιαστικά όμως δεν

8. *Primitive Culture: Researches in the Developments of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*, 2 τόμοι (1958 [1871]).

απομακρύνθηκε από το εξελικτιστικό σχήμα, γιατί ο ίδιος συγγραφέας συνέχιζε να θεωρεί τον πολιτισμό ενιαίο, οικουμενικό και κατά στάδια (cultural stages), εξηγώντας την ομοιομορφία του με βάση κοινά αίτια που καθορίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά (Stocking [1968a] 1982:202-3). Επομένως, η μεγαλύτερη σύγχυση του όρου προέρχεται από το γεγονός ότι ο E.B. Tylor χρησιμοποιεί στον ορισμό του στοιχεία τόσο από την εξελικτιστική έννοια «Πολιτισμός» (civilization)⁹ όσο και από την υπό διαμόρφωση ακόμη ανθρωπολογική έννοια πολιτισμός (culture), θεωρώντας τις δύο έννοιες συνώνυμες. Με τον τρόπο αυτό εγκλωβίζει τη συζήτηση στο σχήμα «ανώτεροι/κατώτεροι πολιτισμοί», από το οποίο δεν απομακρύνεται. Έτσι, παρά το εύρος του, η ανθρωπολογική συνεισφορά του ορισμού του E.B. Tylor είναι περιορισμένη (Stocking 1968β:73). Το γεγονός εξάλλου ότι ο E.B. Tylor ουδέποτε χρησιμοποίησε τον όρο στην πληθυντική του εκδοχή συνηγορεί υπέρ της άποψης αυτής (1968α:203). Ο G. Stocking επισημαίνει, επίσης, ότι πολλοί μελετητές που αναφέρθηκαν μεταγενέστερα στον ορισμό αυτό του E.B. Tylor παρέλειπαν την πρώτη φράση του ορισμού που αναφερόταν ταυτόχρονα και στις δύο έννοιες: “Culture or civilization taken in its wide ethnographic sense...” [Ο «Πολιτισμός» (civilization) ή ο πολιτισμός (culture) υπό την ευρεία εθνογραφική έννοια...], η οποία μαρτυρά αυτήν ακριβώς τη σύγχυση στους όρους (1968β:327). Σύμφωνα με τον ίδιο ερευνητή, στόχος του E.B. Tylor ήταν να δείξει ότι όλες οι κοινωνίες μπορούσαν να θεωρηθούν μέρος ενός συνεχούς

9. Η πρώτη διάκριση ανάμεσα στους όρους civilization και culture εισήχθη από το Γερμανό φιλόσοφο Von J.G. Herder, όπως θα δούμε παρακάτω.

εξελικτικού σχήματος και η έννοια πολιτισμός ήταν αυτή που συνέδεε τους «πολιτισμένους» (cultured ή civilized) με τους «απολίτιστους» (uncultured ή uncivilized) (Stocking 1968β:81-82). Συχνά, άλλωστε, ο E.B. Tylor μιλούσε για πρόοδο και στάδια πολιτισμού, όπως, για παράδειγμα, όταν υποστήριζε ότι «οι κανόνες ηθικής των αγρίων είναι μεν αρκετά γνήσιοι αλλά το επίπεδό τους είναι κατώτερο, και είναι κατά πολύ χαλαρότεροι και ασθενέστεροι από τους δικούς μας» (ό.π.:81). Η οξεία κριτική του G. Stocking στο έργο του E.B. Tylor θέτει στο στόχαστρο την απουσία εκείνων ακριβώς των ειδοποιών στοιχείων που καθιστούν τις σύγχρονες εκδοχές του όρου πολιτισμός αναλυτικά εργαλεία για την ανθρωπολογία: την απουσία ιστορικότητας, πλουραλισμού, συνεκτικότητας και σχετικότητας (1968α:200).

Ο όρος παρέμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα περιπεπλεγμένος και πολυσύνθετος. Αυτή την πολυπλοκότητα προσπάθησαν να αποτυπώσουν οι γερμανικής καταγωγής Αμερικανοί ανθρωπολόγοι – και μαθητές του F. Boas – Alfred Louis Kroeber και Clyde Kluckhohn στα μέσα του αιώνα μας. Στο κλασικό έργο τους *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions* [Πολιτισμός: Μια Κριτική Ανασκόπηση Εννοιών και Ορισμών] (1963 [1952]) επιχείρησαν να διατυπώσουν το σύνολο των πιθανών ορισμών του πολιτισμού σε τρεις γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά και γερμανικά). Οι ορισμοί του πολιτισμού, κατά τους Kroeber και Kluckhohn, μπορούν να ταξινομηθούν σε έξι μεγάλες κατηγορίες: (α) περιγραφικοί ορισμοί: (β) ιστορικοί, όπου η έμφαση δινόταν στην παράδοση: (γ) κανονιστικοί, με έμφαση στους κανόνες και στις αξίες: (δ) ψυχολογικοί, με εστίαση στους τρόπους μάθησης και τις συνήθειες: (ε) δομικοί, όπου η έμφαση δινόταν στα πρότυπα

(patterns) της συμπεριφοράς· και (στ) γενετικά, οι οποίοι εξηγούσαν τα πολιτισμικά φαινόμενα με βάση βιολογικούς παράγοντες. Οι ίδιοι ερευνητές όρισαν ως πολιτισμό «τα ρητά και άρρητα χαρακτηριστικά πρότυπα συμπεριφοράς (patterns) που αποκτώνται και μεταβιβάζονται μέσω συμβόλων και τεχνημάτων και τα οποία αποτελούν το κατ' εξοχήν επίτευγμα των ανθρώπινων ομάδων» (Kroeber και Kluckhohn 1963 [1952]). Τα αποτελέσματα του εγχειρήματος ήταν εντυπωσιακά: προέκυψαν δεκάδες, ή και εκατοντάδες κατά μερικούς ερευνητές, ορισμοί για τον πολιτισμό,¹⁰ σε σημείο που ο Clifford Geertz υποστηρίζει τη μείωση του μεγέθους του όρου¹¹ ώστε να οξυνθεί η θεωρητική του διάσταση και να αναδειχθεί ο δυναμισμός του (1973α:4).

Προβληματικός όμως δεν είναι μόνο ο ίδιος ο ορισμός του πολιτισμού αλλά και η ανίχνευση της καταγωγής του. Οι ίδιοι ερευνητές που επιχείρησαν να καταγράψουν τους

10. Παραθέτω ενδεικτικά μερικά παραδείγματα από το σύνολο αυτών των ορισμών με χρονολογική σειρά, που αντανακλούν και τις διαφορετικές πλευρές του ζητήματος του πολιτισμού: «Το άθροισμα της συνολικής γνώσης, των στάσεων και των καθ' ἑξῆς προτύπων της συμπεριφοράς που μοιράζονται τα μέλη μιας κοινωνίας και μεταβιβάζουν στους απογόνους τους» (Linton, 1940). «Όλοι οι ιστορικά προσδιορισμένοι τρόποι ζωής, φανεροί και άδηλοι [ρητοί και άρρητοι], ορθολογικοί, ανορθολογικοί και εξω-λογικοί, οι οποίοι απαντώνται σε μια δεδομένη στιγμή ως δυνάμει προσδιοριστικοί παράγοντες της ανθρώπινης συμπεριφοράς» (Kluckhohn και Kelly 1945). «Το σύνολο των μαθημένων και μεταβιβαζόμενων αντιδράσεων, συνθημάτων, τεχνικών, ιδεών και αξιών, καθώς και οι συμπεριφορές που προκαλούν όλα τα παραπάνω» (Kroeber 1948). «Η ανθρώπινα δημιουργημένη πλευρά του περιβάλλοντος» (Herskovits 1955 στο Keesing 1981:68).

11. Ο Clifford Geertz προτείνει τον περιορισμό του όρου ως εξής: «cutting of the culture concept down to size» (Geertz 1973α:4).

ορισμούς της έννοιας πολιτισμός (Kroeber και Kluckhohn (1963 [1952])) μας προσφέρουν μια εξαιρετικά πλούσια ιστορική αναδρομή αναφορικά με τους διάφορους μετασχηματισμούς του όρου, πληροφορώντας μας ότι η ανθρωπολογική εκδοχή της έννοιας έλκει την καταγωγή της από τον E.B. Tylor.

Ωστόσο, δύο δεκαετίες περίπου αργότερα ο George Stocking, συστηματικός και διεισδυτικός αναλυτής της ιστορίας της ανθρωπολογίας, κυρίως της πολιτισμικής, υποστηρίζει ότι η ανθρωπολογική έννοια του όρου πολιτισμός δεν κατάγεται από τον E.B. Tylor, αλλά έχει τις ρίζες της στο έργο του Γερμανού ρομαντικού φιλοσόφου Von Johann Gottfried Herder. Σε αυτόν στηρίχτηκε αργότερα ο Franz Boas, σε συνδυασμό με τα ευρήματα από τις επιτόπιες έρευνές του, συστηματοποίησε σε ένα προχωρημένο πλέον επίπεδο τις παρατηρήσεις του για την έννοια πολιτισμός. Σύμφωνα με τον George Stocking (1968α:214), ο Von J.G. Herder θέτει τα πρώτα σπέρματα για τη στροφή της έννοιας πολιτισμός στις σύγχρονες ανθρωπολογικές, πλουραλιστικές εκδοχές της (βλ. επίσης Williams [1976] 1988: 89). Στα έργα του ανιχνεύονται, ήδη από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, οι πρώτες χρήσεις του όρου στον πληθυντικό (cultures) και η απόδοση μιας ουμανιστικής διάστασης στην έννοια πολιτισμός (Stocking 1968γ:36). Ιδιαίτερα στο *Yet Another Philosophy of History* [Για Μία Ακόμη Ιστορία της Φιλοσοφίας] βιβλίο που δημοσιεύτηκε το 1774, ο Von J.G. Herder προσεγγίζει τους πολιτισμούς ως σύνολα που περιλαμβάνουν τόσο τις γλωσσικές εκφορές και συνήθειες όσο και τους τρόπους σκέψης και βούλησης, καθώς και μια «συνολική εικόνα του τρόπου ζωής» που περιλαμβάνει εξίσου το ανθρώπινο (συνήθειες, επιθυμίες, συναισθήματα) και το φυσικό περιβάλλον (Berlin 1976:188-189). Επιπρό-

σθετα, οι προτάσεις του για ένα γλωσσικό και πολιτισμικό σχετικισμό (Stocking 1968α:214), καθώς και η κριτική του στην ευρωπαϊκή αποικιοκρατία και τον ευρωπαϊκό εθνοκεντρισμό καθιστούν την πρώιμη σκέψη του αρκετά καινοτόμο και εξαιρετικά επίκαιρη (Harris¹² 1968:89, Williams [1976] 1988:89).

Κατά τον R. Williams, ο Von J.G. Herder υπήρξε ο πρωτεργάτης για την αποφασιστική στροφή στη χρήση του όρου πολιτισμός (kultur) εφόσον τον απομάκρυνε πλήρως και τον αντιπαρέθεσε στον όρο «Πολιτισμός» (civilization). Στο ημιτελές έργο του *Ideas on the Philosophy of the History of Mankind (1784-91)* [Ιδέες πάνω στη Φιλοσοφία της Ιστορίας της Ανθρωπότητας (1784-91)] γράφει για τον πολιτισμό: «Τίποτε δεν είναι περισσότερο ασάφες από αυτή τη λέξη και τίποτε περισσότερο παραπλανητικό από την εφαρμογή της σε όλα τα έθνη και τις περιόδους» (στο R. Williams [1976] 1988:89). Ο Von J.G. Herder άσκησε έντονη κριτική στην ιδέα μιας οικουμενικής ιστορίας της ανθρωπότητας και στη μονογραμμική, όπως ονομάστηκε αργότερα, ανάπτυξή της η οποία θα οδηγούσε στην ηγεμονία του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Στο ίδιο έργο του γράφει:

«Οι άνθρωποι των τεσσάρων σημείων του πλανήτη, που έχουν εξαφανιστεί με το χρόνο, δεν ζουν μόνο για να λιπαίνουν το χώμα με τις στάχτες τους, έτσι που στο τέλος οι απόγονοί τους να αναζητούν την ευτυχία στον ευρω-

12. Στο βιβλίο του *The Rise of Anthropological Theory: A History of Theories of Culture* [Η Ανάδυση της Ανθρωπολογικής Θεωρίας: Μια Ιστορία των Θεωριών για τον Πολιτισμό] ο Marvin Harris περιγράφει τον Von J.G. Herder ως υποστηρικτή μιας πλουραλιστικής άποψης για τον πολιτισμό (1968:89).

παϊκό πολιτισμό. Αυτή καθεαυτή η σκέψη ενός ανώτερου ευρωπαϊκού πολιτισμού αποτελεί μια χυδαία ύβρη προς το μεγαλείο της Φύσης» (ό.π.:89).

Η θέση αυτή οδήγησε τον Von J.G. Herder στη διατύπωση της θεωρίας του περί της θεμελιώδους διαδικασίας, η οποία δημιουργεί πολλούς και ποικίλους πολιτισμούς σε διαφορετικά έθνη και εποχές, καθώς και πολιτισμούς διαφόρων κοινωνικών και οικονομικών ομάδων μέσα σε ένα συγκεκριμένο έθνος (έθνος-κράτος). Αυτή η πρόταση του Herder χρησιμοποιήθηκε αρχικά για να τονίσει εθνικούς (national), παραδοσιακούς και δημώδεις πολιτισμούς, αργότερα όμως χρησιμοποιήθηκε για να ασκήσει κριτική σε έναν νέο «μηχανιστικό» χαρακτήρα του πολιτισμού που αναπτυσσόταν εκείνη την εποχή ως αποτέλεσμα της εκβιομηχάνισης. Από αυτή την τελευταία χρήση επικράτησε η σημασία του όρου πολιτισμός ως «ανθρώπινη ανάπτυξη» (διάβαζε «πνευματική») έναντι της «υλικής ανάπτυξης» που ήταν το αποτέλεσμα του «Πολιτισμού» (civilization) (Williams [1976] 1988:90).

Η πορεία του όρου πολιτισμός μετά το θάνατο του Von J.G. Herder το 1803 δεν έχει ερευνηθεί επαρκώς και συχνά εμφανίζεται αντιφατική. Σημαντική στροφή παρατηρείται στη Γερμανία κατά τη δεκαετία του 1840, μετά τη δημοσίευση του δεκάτομου έργου του Γερμανού κοινωνικού φιλοσόφου Gustav F. Klemm, *General Cultural History of Mankind (1843-1852)* [Allgemeine Kulturgeschichte der Menschheit – Γενική Πολιτισμική Ιστορία της Ανθρωπότητας] (όπως αναφέρεται στο Williams [1976] 1988:90), με το οποίο επανεισάγεται το εξελικτιστικό σχήμα στην ανάλυση του όρου πολιτισμός. Ο G.F. Klemm ανάγει την ανάπτυξη της ανθρωπότητας σε τρία στάδια,

από τον πρωτογονισμό και την αγριότητα, μέσω της εξημέρωσης, στην ελευθερία. Αυτήν ακριβώς την άποψη για τον πολιτισμό υιοθέτησε μερικές δεκαετίες αργότερα ο Sir E.B. Tylor στο δίτομο έργο του *Primitive Culture* [Πρωτόγονος Πολιτισμός] (1871), για να περιγράψει ανάλογα στάδια εξέλιξης: αγριότητα, βαρβαρότητα πολιτισμός. Έτσι στην Αγγλία ο όρος απομακρύνθηκε από τον προηγούμενο πλουραλιστικό προσανατολισμό του. Είναι ενδιαφέρον ότι η άποψη του Klemm – και αργότερα του Tylor – για τον πολιτισμό επικράτησε στην αμερικανική ανθρωπολογία, παρότι ο σύγχρονός τους Αμερικανός ανθρωπολόγος Lewis Henry Morgan χρησιμοποίησε τον όρο *Αρχαία Κοινωνία* – όρο που υιοθέτησε τελικά η ευρωπαϊκή ανθρωπολογία. Και ο L.H. Morgan (1963 [1877]) είχε προτείνει τα ίδια περίπου στάδια εξέλιξης, με κορύφωση των σταδίων αυτών, βέβαια, τον «Πολιτισμό» (civilization) (πρβλ. Williams [1976] 1988:90).

Η παράδοση του J.G. Herder συνεχίζεται και συστηματοποιείται πλέον στο έργο του Franz Boas και των μαθητών του, οι οποίοι – και κυρίως ο γερμανικής καταγωγής και παιδείας F. Boas – είχαν μελετήσει το έργο του πρώτου. Ο F. Boas, επηρεασμένος από το γερμανικό ρομαντισμό, χρησιμοποίησε συστηματικά πλέον τον όρο πολιτισμός στον πληθυντικό (cultures) προσδίδοντάς του μια δυναμική και πλουραλιστική διάσταση (Stocking 1968a:203 και 1974:26).

Η πολιτισμική ανθρωπολογία του F. Boas προβάλλεται έτσι ως σχετικιστική και ταυτόχρονα ολιστική προσέγγιση, με την έννοια ότι στόχευε να ανακαλύψει και να αναλύσει μέσα σε ένα ιστορικά καθορισμένο πλαίσιο τα δίκτυα των κοινωνικών δεσμών και σχέσεων που προσδιορίζουν και καθοδηγούν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Η

έμφαση δινόταν στην εντόπια γλώσσα ως βασικό όχημα πρόσβασης στον πολιτισμό. Μέσω της γλώσσας οι ανθρωπολόγοι ήταν σε θέση να εξηγούν και να ταξινομούν τα ποικίλα πολιτισμικά συστήματα. Οι εργασίες του F. Boas για τις μυθολογίες διαφόρων πολιτισμών μαρτυρούν αυτή τη διάσταση. Οι διάφορες φυλές της Βρετανικής Κολομβίας, για παράδειγμα, τις οποίες μελέτησε ο F. Boas μοιράζονταν, δανείζονταν και αντάλασσαν μεταξύ τους διάφορους μύθους. Αυτό που θεωρούσαν, επομένως, δική τους μυθολογία ήταν προϊόν αλληπάλληλων εισροών, συνεχών προσαρμογών και αλλαγών ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ή το «πνεύμα» κάθε πολιτισμού (πρβλ. Stocking 1974:96).

Ο F. Boas συνέλαβε την ιδέα του πολιτισμού με διττό τρόπο: (α) ως κατανομή πολιτισμικών χαρακτηριστικών στο χώρο που δήλωναν διάχυση και αλληλεπίδραση, και (β) ως ένταξη ενοποιημένων χαρακτηριστικών σε ένα κοινό, ολιστικό πρότυπο. Το μοντέλο του Boas για τον πολιτισμό ήταν δυναμικό, γιατί επέτρεπε την κίνηση και την κυκλοφορία των πολιτισμικών χαρακτηριστικών ανάμεσα στις διαφορετικές φυλές που μελέτησε. Έχοντας θεωρητική αφετηρία την πλουραλιστική και εστιασμένη σε μικρότερα σύνολα διάσταση του πολιτισμού, ο F. Boas επιχειρεί στις συστηματικές επιτόπιες έρευνές του στους Ινδιάνους και Εσκιμώους της Βορείου Αμερικής να μελετήσει τις σχέσεις ανάμεσα στη γλώσσα, τα «φυσικά χαρακτηριστικά» που προσδιορίζονται από τη φυλή (ράτσα), καθώς και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά (όπως μύθοι, τελετουργίες, τεχνήματα, έθιμα). Αυτό το οποίο ανακάλυψε ήταν ότι οι κατανομές των παραπάνω χαρακτηριστικών στο χώρο δεν συνέπιπταν μεταξύ τους, αλλά αντίθετα τέμνονταν, διαπερνώντας η μία την άλλη με τρόπο που άλ-

λοτε επέτρεπε και άλλοτε όχι την κυκλοφορία των χαρακτηριστικών αυτών στις διάφορες φυλές της περιοχής. Αυτό τον οδήγησε στη διατύπωση της υπόθεσης ότι η γλώσσα, η φυλή (ράτσα, race) και ο πολιτισμός συνιστούν εντελώς διακριτές μεταξύ τους κατηγορίες.

Η διαπίστωση αυτή ίσως να ακούγεται τετριμμένη και κοινότοπη με βάση τα σημερινά δεδομένα, αλλά στο κλίμα του ακραίου μονογραμμικού εξελικτισμού του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα – με την άνθιση των εθνικισμών, του ρατσισμού και του ευρωπαϊκού σοβινισμού – αποτελούσε μια προωθημένη θέση. Τα πολιτισμικά σύνολα των ομάδων αυτών δεν συνέπιπταν ούτε με τα φυλετικά ούτε με τα γλωσσικά, αλλά υπήρχαν αλληλεπικαλύψεις. Επομένως, η συγκρότηση και η κατανομή των ομάδων στο χώρο δεν ακολουθούσε απαραίτητα χρονολογική εξέλιξη. Αναπτυσσόταν ανεξάρτητα και αυτόνομα. Με τον τρόπο αυτό η κατά Boas προσέγγιση του πολιτισμού έδινε αποστομωτική απάντηση στο ρατσισμό και στον εθνοκεντρικό εξελικτισμό της εποχής που υποστήριζαν την απόλυτη «φυλετική καθαρότητα» των λαών (Stocking 1974:92).

Η κριτική που άσκησε ο F. Boas στον εξελικτισμό και τις ρατσιστικές προεκτάσεις του και η στροφή του στη μελέτη των πολιτισμικών μορφωμάτων στο εσωτερικό τους, με έμφαση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε πολιτισμικού συστήματος χωριστά, κατέλαβε κεντρική θέση στην ανθρωπολογία. Ο πολιτισμός έτσι προσφερόταν ως ένα περιγεγραμμένο, πλουραλιστικό και ιστορικά καθορισμένο πλαίσιο, μέσα στο οποίο μπορούσαν να μελετηθούν και να συγκριθούν οι παράγοντες που καθορίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά (Stocking 1974:18-20).

Το στερεότυπο της αναπαράστασης του κόσμου ως

κλίμακας που η υψηλότερη βαθμίδα της είναι ο «Πολιτισμός», αντικαθίσταται από μια άλλη μεταφορά/στερεότυπο: το γεωγραφικό χάρτη, όπου οι φυλετικές κοινωνίες αντιμετωπίζονται ως διακριτά, διαφορετικά χρωματισμένα και απολύτως περιγεγραμμένα σύνολα της ανθρώπινης ποικιλομορφίας, το καθένα από τα οποία θα πρέπει να εξεταστεί και να αξιολογηθεί στη δική του εσωτερική συνάφεια. Κι αυτό γιατί το κάθε σύνολο υπακούει σε διαφορετικούς κανόνες κοινωνικής δράσης που υπαγορεύονται από διαφορετικούς τυπικούς ηθικούς κανόνες («πνεύμα» των ανθρώπων). Οι ποικίλες χαρτογραφήσεις της περιοχής με βάση τη γλώσσα, τα «φυσικά χαρακτηριστικά» και τον πολιτισμό, χαρακτηριστικά τα οποία ο F. Boas πίστευε ότι θα έπρεπε να προσεγγίζονται με διαφορετική μεθοδολογία,¹³ οδήγησε στην ίδρυση της σχολής της πολιτισμικής

13. Οι μέθοδοι που πρότεινε ο F. Boas για τους τέσσερις τομείς της ανθρωπολογίας χωριστά ήταν οι ακόλουθοι: (α) για τις βιολογικές παραμέτρους ή τα «φυσικά» χαρακτηριστικά: μετρήσεις και στατιστική ανάλυση· (β) για τη γλώσσα: ανάλυση της προφορικής παράδοσης, καθώς και γραμματική ανάλυση· (γ) για τα πολιτισμικά φαινόμενα: χαρτογραφήσεις, κατανομές και ολιστική μελέτη· και (δ) για τη μελέτη του πολιτισμικού παρελθόντος: ειδικές αρχαιολογικές μεθόδους και συλλογή αντικειμένων για μουσεία. Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο F. Boas ήταν ο πρώτος που εισήγαγε μια νέα μέθοδο ταξινόμησης και έκθεσης μουσειακών αντικειμένων, η οποία απομακρυνόταν από την εξελικτικού χαρακτήρα μέθοδο που ίσχυε ως τότε. Νέος επιστήμονας ακόμη άσκησε οξεία κριτική στον τρόπο έκθεσης των συλλογών στο εθνικό μουσείο των Η.Π.Α., όπου μια αίθουσα περιλάμβανε πήλινα αγγεία, η άλλη μουσικά όργανα κ.λπ., αναδεικνύοντας έτσι τη χρονική τους εξέλιξη. Ο ίδιος πρότεινε η κάθε αίθουσα να περιλαμβάνει το σύνολο των αντικειμένων από μια συγκεκριμένη πολιτισμική περιοχή ώστε να καταδεικνύεται η αλληλοσυσχέτιση των αντικειμένων ενός πολιτισμού, αλλά και συγκριτικά με τους άλλους πολιτισμούς.

λοτε επέτρεπε και άλλοτε όχι την κυκλοφορία των χαρακτηριστικών αυτών στις διάφορες φυλές της περιοχής. Αυτό τον οδήγησε στη διατύπωση της υπόθεσης ότι η γλώσσα, η φυλή (ράτσα, race) και ο πολιτισμός συνιστούν εντελώς διακριτές μεταξύ τους κατηγορίες.

Η διαπίστωση αυτή ίσως να ακούγεται τετριμμένη και κοινότοπη με βάση τα σημερινά δεδομένα, αλλά στο κλίμα του ακραίου μονογραμμικού εξελικτισμού του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα – με την άνθιση των εθνικισμών, του ρατσισμού και του ευρωπαϊκού σοβινισμού – αποτελούσε μια προωθημένη θέση. Τα πολιτισμικά σύνορα των ομάδων αυτών δεν συνέπιπταν ούτε με τα φυλετικά ούτε με τα γλωσσικά, αλλά υπήρχαν αλληλεπικαλύψεις. Επομένως, η συγκρότηση και η κατανομή των ομάδων στο χώρο δεν ακολουθούσε απαραίτητα χρονολογική εξέλιξη. Αναπτυσσόταν ανεξάρτητα και αυτόνομα. Με τον τρόπο αυτό η κατά Boas προσέγγιση του πολιτισμού έδινε αποστομωτική απάντηση στο ρατσισμό και στον εθνοκεντρικό εξελικτισμό της εποχής που υποστήριζαν την απόλυτη «φυλετική καθαρότητα» των λαών (Stocking 1974:92).

Η κριτική που άσκησε ο F. Boas στον εξελικτισμό και τις ρατσιστικές προεκτάσεις του και η στροφή του στη μελέτη των πολιτισμικών μορφωμάτων στο εσωτερικό τους, με έμφαση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε πολιτισμικού συστήματος χωριστά, κατέλαβε κεντρική θέση στην ανθρωπολογία. Ο πολιτισμός έτσι προσφερόταν ως ένα περιγεγραμμένο, πλουραλιστικό και ιστορικά καθορισμένο πλαίσιο, μέσα στο οποίο μπορούσαν να μελετηθούν και να συγκριθούν οι παράγοντες που καθορίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά (Stocking 1974:18-20).

Το στερεότυπο της αναπαράστασης του κόσμου ως

κλίμακας που η υψηλότερη βαθμίδα της είναι ο «Πολιτισμός», αντικαθίσταται από μια άλλη μεταφορά/στερεότυπο: το γεωγραφικό χάρτη, όπου οι φυλετικές κοινωνίες αντιμετωπίζονται ως διακριτά, διαφορετικά χρωματισμένα και απολύτως περιγεγραμμένα σύνολα της ανθρώπινης ποικιλομορφίας, το καθένα από τα οποία θα πρέπει να εξεταστεί και να αξιολογηθεί στη δική του εσωτερική συνάφεια. Κι αυτό γιατί το κάθε σύνολο υπακούει σε διαφορετικούς κανόνες κοινωνικής δράσης που υπαγορεύονται από διαφορετικούς τυπικούς ηθικούς κανόνες («πνεύμα» των ανθρώπων). Οι ποικίλες χαρτογραφήσεις της περιοχής με βάση τη γλώσσα, τα «φυσικά χαρακτηριστικά» και τον πολιτισμό, χαρακτηριστικά τα οποία ο F. Boas πίστευε ότι θα έπρεπε να προσεγγίζονται με διαφορετική μεθοδολογία,¹³ οδήγησε στην ίδρυση της σχολής της πολιτισμικής

13. Οι μέθοδοι που πρότεινε ο F. Boas για τους τέσσερις τομείς της ανθρωπολογίας χωριστά ήταν οι ακόλουθοι: (α) για τις βιολογικές παραμέτρους ή τα «φυσικά» χαρακτηριστικά: μετρήσεις και στατιστική ανάλυση· (β) για τη γλώσσα: ανάλυση της προφορικής παράδοσης, καθώς και γραμματική ανάλυση· (γ) για τα πολιτισμικά φαινόμενα: χαρτογραφήσεις, κατανομές και ολιστική μελέτη· και (δ) για τη μελέτη του πολιτισμικού παρελθόντος: ειδικές αρχαιολογικές μεθόδους και συλλογή αντικειμένων για μουσεία. Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο F. Boas ήταν ο πρώτος που εισήγαγε μια νέα μέθοδο ταξινόμησης και έκθεσης μουσειακών αντικειμένων, η οποία απομακρυνόταν από την εξελικτικού χαρακτήρα μέθοδο που ίσχυε ως τότε. Νέος επιστήμονας ακόμη άσκησε οξεία κριτική στον τρόπο έκθεσης των συλλογών στο εθνικό μουσείο των Η.Π.Α., όπου μια αίθουσα περιλάμβανε πηλίνα αγγεία, η άλλη μουσικά όργανα κ.λπ., αναδεικνύοντας έτσι τη χρονική τους εξέλιξη. Ο ίδιος πρότεινε η κάθε αίθουσα να περιλαμβάνει το σύνολο των αντικειμένων από μια συγκεκριμένη πολιτισμική περιοχή ώστε να καταδεικνύεται η αλληλοσυσχέτιση των αντικειμένων ενός πολιτισμού, αλλά και συγκριτικά με τους άλλους πολιτισμούς.

ανθρωπολογίας των τεσσάρων τομέων: φυσική ανθρωπολογία, αρχαιολογία (μελέτη του πολιτισμικού παρελθόντος), γλωσσολογία και πολιτισμική ανθρωπολογία. Για την ανάπτυξη των τεσσάρων αυτών τομέων, και κυρίως των δύο πρώτων, η σχολή της πολιτισμικής ανθρωπολογίας έδωσε μεγάλη έμφαση στα μουσεία.¹⁴ Το σχήμα αυτό της ανθρωπολογίας εισήγαγε ο ίδιος ο F. Boas στο Πανεπιστήμιο Columbia της Νέας Υόρκης όπου δίδασκε και από εκεί μεταλαμπαδεύτηκε από τους μαθητές του σε άλλα πανεπιστήμια της χώρας, στα οποία και εκείνοι με τη σειρά τους ίδρυσαν νέα τμήματα ανθρωπολογίας.

Με βάση την πρόσληψη του πολιτισμού ως χάρτη, ο F. Boas επαναπροσδιόρισε τις παραμέτρους της ανθρωπολογικής σκέψης εισάγοντας την έννοια των «πολιτισμικών περιοχών» (culture areas). Πρόκειται για διαιρέσεις με βάση τον πολιτισμό, επαρχίες πολιτισμικών ομοιοτήτων θα μπορούσαμε να πούμε, σύμφωνα με τις οποίες θα έπρεπε να προσεγγίζονται και να μελετώνται οι ανθρώπινες ομοιότητες και διαφορές (Stocking 1974:260).¹⁵

14. Ένας από τους πρώτους μαθητές του F. Boas, ο Clark Wissler, που διηύθυνε το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας της Νέας Υόρκης πολλά χρόνια, επηρέασε με τα έργα του την ανάπτυξη της πολιτισμικής μουσειολογίας στις Η.Π.Α. Ο ίδιος προσέγγιζε τον πολιτισμό μέσα από τα αντικείμενα, τα οποία ταξινομούσε σε ομάδες και σε ευρύτερα πολιτισμικά συμπλέγματα ανάλογα με τις περιοχές από τις οποίες προέρχονταν. Έδωσε όμως μεγαλύτερη σημασία στη συλλογικότητα αυτών των χαρακτηριστικών παρά στις συσχετίσεις ανάμεσά τους (Wissler 1958 [1923]).

15. Οι «πολιτισμικές περιοχές» μοιάζουν αρκετά με τους «πολιτισμικούς κύκλους» (kulturkreis) της γερμανο-αυστριακής παράδοσης – σχολή της Βιέννης – που βασιζόνταν στη θεωρία της διάχυσης. Διαφέρουν όμως ως προς τον τρόπο με τον οποίο μεταβιβάζονται τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Στους «πολιτισμικούς κύκλους» οι παλαιότερες πολιτισμικές συνήθειες βρίσκονται στην περιφέρεια, δεδο-

Η εισφορά του F. Boas στη μελέτη του πολιτισμού υπήρξε πολύ σημαντική. Μολονότι ο ίδιος δεν διατύπωσε μια επιστημονική θεωρία για τον πολιτισμό, έθεσε τις βάσεις για τη συγκρότησή της από τους συνεχιστές του και είναι αυτός που εισήγαγε την έννοια του πολιτισμού ως αναλυτικό εργαλείο στην αμερικανική σχολή της ανθρωπολογίας που ο ίδιος καθιέρωσε. Τα σημαντικότερα ζητήματα που έθεσε η προσέγγιση του Boas και η σχολή που δημιούργησε μπορούν να συνοψιστούν στα ακόλουθα:

(α) Κριτική στο ρατσισμό και στο «φυσικό χαρακτήρα» του πολιτισμού. Συνεχίζοντας στη γραμμή της πρώιμης σκέψης του σχετικά με τις ταξινομήσεις του ανθρώπινου είδους,¹⁶ ο ίδιος ο F. Boas πρότεινε μια άποψη του

μένου ότι οι αλλαγές διαχέονταν από το κέντρο προς αυτήν, με αποτέλεσμα το κέντρο να αλλάζει συνεχώς πολιτισμικά χαρακτηριστικά, ενώ στην περιφέρεια τα στοιχεία αυτά θεωρούνταν ότι παρέμεναν σταθερά και «αμιγή». Παρότι η κατανομή αυτή των ποικίλων χαρακτηριστικών ίσχυε σε μεγάλο βαθμό και για τις πολιτισμικές περιοχές, υποστηριζόταν ότι η διακίνησή τους μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω της μετανάστευσης και της πολιτισμικής επαφής, όπως, για παράδειγμα, ανάμεσα σε γειτονικές μεταξύ τους φυλές που αντάλλασσαν και δανείζονταν στοιχεία η μία από την άλλη. Η δεύτερη αυτή προσέγγιση λάβαινε περισσότερο υπόψη την ιστορία των διαφόρων φυλών που έρχονταν σε επαφή μεταξύ τους. Ολόκληρη η Βόρειος Αμερική (Η.Π.Α. και Καναδάς) χωρίζονταν σε επτά πολιτισμικές περιοχές, η καθεμιά από τις οποίες είχε τη δική της ανθρωπολογική ομάδα για να τη μελετήσει. Το σχήμα αυτό εφαρμόστηκε και αλλού. Ο μαθητής του Boas, Melville Herskovits πρότεινε ένα παρόμοιο μοντέλο για τους πολιτισμικούς κύκλους της Αφρικής.

16. Σε μια Έκθεση για το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας της Νέας Υόρκης, την τελευταία δεκαετία του περασμένου αιώνα, ο F. Boas προτείνει τρεις μεθόδους ταξινόμησης του ανθρώπινου είδους: (i) σύμφωνα με το «φυσικό χαρακτήρα» (race), (ii) σύμφωνα με τη γλώσσα, και (iii) σύμφωνα με τους πολιτισμούς των πρωτόγονων λαών (αναφερόμενος προφανώς στους πολιτισμούς των Ινδιάνων της Βρετανικής Κολομβίας).

πολιτισμού που ήταν αντίθετη προς την έννοια του «φυσικού χαρακτήρα». Έτσι ο πολιτισμός αφενός αναπτύχθηκε σε πλήρη διάκριση προς την έννοια της φυλής (ράτσας, race), που ήταν για την εποχή η κυρίαρχη μορφή ταξινόμησης, και αφετέρου χρησιμοποιήθηκε ως αναλυτικό εργαλείο για να εξηγήσει και να τεκμηριώσει την ανθρώπινη ποικιλομορφία.

Με αυτό τον τρόπο ο F. Boas απέδειξε ότι η διάπλαση του σώματος, για παράδειγμα, δεν συνδέεται με τη γλώσσα ή με οποιοδήποτε άλλο χαρακτηριστικό του πολιτισμού: στάσεις, αξίες, έθιμα, μορφές κοινωνικής οργάνωσης και τρόπο ζωής. Και ότι, κατ' επέκταση, ήταν εσφαλμένη η αντίληψη ότι οι «άλλοι» πολιτισμοί ή οι «άλλοι τρόποι ζωής» είναι λιγότερο ηθικοί και ευφυείς από τους βορειοευρωπαϊκούς (Boas 1938 [1911], *The Mind of the Primitive Man* [Ο Νους του Πρωτόγονου Ανθρώπου], Νέα Υόρκη: Macmillan).

Η πλουραλιστική θέαση της ανθρώπινης διαφοράς απαιτούσε την απομάκρυνση από αναλυτικές κατηγορίες βιολογικής προέλευσης – που ήταν κυρίαρχες εκείνη την εποχή – και ζητούσε ερμηνείες που βασιζόνταν σε πολιτισμικούς παράγοντες.

(β) Κριτική στον εξελικτισμό. Δίνοντας έμφαση, από τη μια πλευρά, στην παρατήρηση μικρότερων συνόλων στο εσωτερικό μιας κοινωνίας και, από την άλλη, προσεγγίζοντας τον πολιτισμό ως προϊόν απροσδιόριστων σε τόπο και χρόνο ιστορικών συνθηκών, ο F. Boas διαμόρφωσε μια θεώρηση του πολιτισμού εκ διαμέτρου αντίθετη με το δογματικό και άκαμπτο μονογραμμικό εξελικτισμό της εποχής, ο οποίος απαιτούσε όλα τα πολιτισμικά στοιχεία να ταξινομούνται σε μια ενιαία και οικουμενική εξελικτική κλίμακα. Η ιστορία κατά τον F. Boas δεν προσλαμβάνεται

νόταν ως φυσικοί και οικουμενικοί νόμοι αλλά ως έκφραση ιδεών.¹⁷

(γ) Πολιτισμικός σχετικισμός. Με βάση τα παραπάνω, κρίθηκε αναγκαίο τα διάφορα φαινόμενα να προσεγγίζονται και να αναλύονται μόνο στα πλαίσια του εκάστοτε πολιτισμού και όχι με βάση εξωτερικά κριτήρια κάποιου άλλου – συνήθως ανώτερου, του δυτικού πολιτισμού. Αυτός ο τρόπος προσέγγισης αμφισβητούσε την αξιολόγηση των διαφόρων πολιτισμών με «αντικειμενικά κριτήρια», καθώς και τη διαβάθμισή τους με ένα και μοναδικό τρόπο.

(δ) Το «πνεύμα (Geist) των ανθρώπων». Αυτό που συγκροτεί και συνέχει τα πολιτισμικά μορφώματα, δηλαδή η οργανωτική αρχή, των πολιτισμικών χαρακτηριστικών, είναι ένα «κοινό πνεύμα». Τα ποικίλα και διάσπαρτα στο χρόνο και χώρο χαρακτηριστικά κάθε πολιτισμού συναρθρώνονται σε ένα συνεκτικό και αυτοτελές σύνολο, την πολιτισμική παράδοση, με βάση το «πνεύμα των ανθρώπων». Το «πνεύμα» αυτό, που άλλοτε περιγράφεται ως «η δύναμη της συλλογικότητας» των ανθρώπινων ομάδων και άλλοτε μοιάζει με κοινή ιδεολογία, είναι ιδιαίτερο, μοναδικό και διακριτό από τους άλλους πολιτισμούς. Αυτό είναι που τελικά προσδίδει την ξεχωριστή ιδιότητα και ταυτότητα στον εκάστοτε πολιτισμό και δημιουργεί την παράδοσή του. Κάθε πολιτισμική παράδοση και κάθε περίοδος θεωρείτο ότι είχε το δικό της μοναδικό «πνεύμα», που ήταν ποιοτικά διαφορετικό από τις άλλες. Έτσι, ένα άτομο που ανήκε σε μια παράδοση ήταν σε θέση να κατανοήσει τα συμβάντα και

17. Στο σημείο αυτό είναι προφανής η επιρροή από το γερμανικό ιδεαλισμό (Parsons 1937:477).

το «πνεύμα» μιας άλλης παράδοσης μόνο με «υποκειμενικό» τρόπο.¹⁸

Η κατά Boas άποψη για τον πολιτισμό αποτέλεσε ένα σημαντικό παράδειγμα (paradigm), ορισμένες πτυχές του οποίου συνεχίζουν ακόμη να επηρεάζουν την ανθρωπολογική θεωρία και μεθοδολογία. Πολλές από τις ιδέες με τις οποίες πάλεψε ο F. Boas εξακολουθούν να απασχολούν τον κλάδο και πολλούς σύγχρονους ανθρωπολόγους, συχνά χωρίς αναφορά στον ίδιο τον F. Boas (Wolf 1994). Οι ιδιότητες του πολιτισμού, οι οποίες συνέβαλαν στη δημιουργία της παράδοσης του πολιτισμικού σχετικισμού, έχουν θέσει ζητήματα που απασχόλησαν σχεδόν ολόκληρο τον αιώνα την αμερικανική σχολή της πολιτισμικής ανθρωπολογίας, καθώς και την ανθρωπολογία γενικότερα. Η έμφαση στην πλουραλιστική εκδοχή του όρου πολιτισμός και η ριζοσπαστική ιστορική προσέγγιση του F. Boas, που επέτρεπε σε απρόβλεπτα εξωτερικά πολιτισμικά στοιχεία – και άρα «ξένα» και μη αμιγώς γηγενή – να παρεισφρήσουν σε ένα πολιτισμικό μόρφωμα και να αφομοιωθούν, έρχονταν σε αντιπαράθεση με τις επικρατούσες θέσεις της εποχής για τα χαρακτηριστικά του εθνοτισμού και της εξέλιξης των πολιτισμών. Ο F. Boas άφησε βέβαια ανοιχτό το ερώτημα του πώς συμβιβάζονται τελικά δύο από τις παραπάνω ιδιότητες του πολιτισμού: από τη μια πλευρά, ο πολιτισμός να αποτελεί ένα «κλειστό» σύνολο περιορισμένο σε μια πολιτισμική περιοχή κάθε φορά· και, από την άλλη, να συναρθρώνεται από απροσδιόριστα στον τόπο και το χρόνο ιστορικά θραύσματα. Γιατί η έμφαση στην προσέγγιση του F. Boas δόθηκε πε-

18. Πολλά από τα στοιχεία αυτά προέρχονται από τους Γερμανούς ιδεαλιστές (πρβλ. Parsons 1937:478-480).

ρισσότερο στο χώρο παρά στην ιστορική διάσταση. Το κυρίαρχο παράδειγμα (paradigm) αυτής της περιόδου ήταν η «πολιτισμική επαγωγή» (acculturation)¹⁹ και η «πολιτισμική επαφή» (culture contact). Άρα το ερώτημα που προέκυπτε ήταν πώς συμπλέουν η ιστορική προσέγγιση με τη στατική και περιχαρακωμένη άποψη του πολιτισμού και πώς αλληλεπιδρούν οι «πολιτισμικές περιοχές» μεταξύ τους στο χρόνο. Το μοντέλο των πολιτισμικών περιοχών ως πλαίσιο ανάλυσης τόσο των μουσειακών συλλογών όσο και των εθνολογικών μελετών ακολούθησαν στη συνέχεια και οι μαθητές του F. Boas και κυρίως οι Edward Sapir (1972 [1917]), Ruth Benedict (1959 [1934]), Alfred Louis Kroeber (1972 [1917]) και Margaret Mead (1973, [1928] 1975 [1930]). Αυτή η παράδοση επικράτησε μέχρι τη δεκαετία του 1950, οπότε δέχτηκε κριτική από το νεο-εξελικτιστικό μοντέλο.

Η sui generis φύση του πολιτισμού: από την αυτονομία στη χρησιμότητα

Η σημαντικότερη ίσως εισφορά του F. Boas ήταν η θέση του για τη sui generis φύση του πολιτισμού. Ο πολιτισμός μπορούσε να γίνει κατανοητός με βάση τους δικούς του όρους, τις δικές του sui generis αρχές, της διάχυσης

19. Ο όρος «πολιτισμική επαγωγή» αποδίδει στα ελληνικά τον όρο "acculturation". Ο όρος έχει αποδοθεί και ως «επιπολιτισμός» (βλ. την ερευνητική εργασία του Μιχάλη Μαδιανού *Επιπολιτισμός και Ψυχική Υγεία Ελλήνων Μεταναστών στις Η.Π.Α.*, 1980). Ομοίως αποδίδει τον όρο και ο Δ.Γ. Τσαούσης (1984).